

Materiële cultuur in Nederland: een selectieve bibliografie*

In dit literatuuroverzicht, dat een algemene oriëntatie en eerste handreiking wil bieden aan onderzoekers en belangstellenden, is gekozen voor een opzet met vier categorieën, te weten *productie*, *distributie*, *consumptie* en een rubriek *algemeen*. Deze indeling weerspiegelt aspecten die, zoals ook uit de inleiding op dit themanummer is gebleken, in beginsel bij elk cultuurgoed aangetroffen kunnen worden, maar doorgaans niet nader zijn geëxpliciteerd. Met deze ordening wordt dan ook bewust afgeweken van meer objectgerichte rubriceringen waarbij niet zozeer gedrag en context (bijvoorbeeld consumptie met aspecten als voeding, kleding en huisvesting) centraal staan, als wel voorwerp en materiaal (bijvoorbeeld klokken, zilver, aardewerk). Bij de etnologische studie van materiële cultuur gaat het immers niet in de eerste plaats om de voorwerpen, maar om de rol die ze spelen in het handelen van mensen. De hoofdrubrieken zijn, om de toegankelijkheid te vergroten, op hun beurt weer thematisch onderverdeeld.

Uit deze bibliografie blijkt duidelijk wat onderzoekers op het gebied van de stoffelijke cultuur tot op heden heeft beziggehouden. Tevens wordt men op deze wijze geattendeerd op leemten, zoals onderzoek met betrekking tot de distributie van materiële cultuur (zoals colportage, middenstand, handelsbeurzen). Het spreekt voor zich dat in de werkelijkheid van alledag aspecten van productie, distributie en consumptie, die hier afzonderlijk zijn opgevoerd, nauw met elkaar zijn verbonden en bij voorkeur ook geïntegreerd onderzocht dienen te worden.

Bij de rangschikking van de titels met betrekking tot de productie van materiële cultuur is niet uitgegaan van de indeling in bijvoorbeeld ambachten, maar van de verschillende te bewerken (beter gezegd: te transformeren) grondstoffen. Wat de distributie betreft worden niet alleen titels over de fysieke verspreiding van goederen vermeld, maar ook publikaties genoemd met betrekking tot de uitwisseling van informatie en opvattingen op het gebied van de stoffelijke cultuur, zoals kookinstructies, via onderwijs en geschriften. In deze rubriek is ook (summier) de categorie 'transport' ondergebracht, alhoewel vervoersmiddelen in feite evengoed een produktiemiddel of consumptiegoed kunnen zijn.

De hier bijeengebrachte titels zijn slechts een beperkte selectie uit de omvangrijke literatuur op het uitgestrekte terrein van de materiële cultuur. In de eerste plaats hebben we een geografische afbakening aangebracht door uitsluitend titels met betrekking tot Nederland op te nemen. Enkele uitzonderingen zijn gemaakt voor buitenlandse werken die ook voor de Nederlandse situatie van direct belang

* Dit bibliografisch overzicht is opgesteld door Gerard Rooijackers in samenwerking met Marianne van Zuijlen en Fred Matter. Dankbaar werd gebruik gemaakt van een eerder literatuuroverzicht dat Eveline Doelman in 1988 opstelde ten behoeve van het cahier over materiële cultuur van Hans van Koolbergen (zie bibliografie nr. 29).

zijn (bijvoorbeeld Dexel, Eloy, Salaman, Siuts, Weyns). Om dit literatuuroverzicht niet nodeloos te belasten zijn de afzonderlijke bijdragen in bundels niet gespecificeerd en is tevens telkens gekozen voor de meest recente titels, vanuit de gedachte dat de onderzoeker via de verwijzingen in deze werken gemakkelijk toegang heeft tot de oudere literatuur op de verschillende deelterreinen.

Overzicht van de rubrieken

- 1 ALGEMEEN
 - 1.1 *Overzichtswerken*
 - 1.2 *Historiografie*
 - 1.3 *Bibliografieën*

- 2 PRODUKTIE
 - 2.1 *Algemeen*
 - 2.2 *Landbouw & veeteelt*
 - 2.3 *Visserij*
 - 2.4 *Ambacht & industrie*
 - 2.4.1 Algemeen
 - 2.4.2 Metaalbewerking
 - 2.4.3 Houtbewerking
 - 2.4.4 Steen- en kleibewerking
 - 2.4.5 Textielbewerking
 - 2.4.6 Leerbewerking
 - 2.4.7 Voedselproductie
 - 2.4.8 Kunst- en boekproductie
 - 2.4.9 Varia

- 3 DISTRIBUTIE
 - 3.1 *Algemeen*
 - 3.2 *Ambulante handel, marktwezen*
 - 3.3 *Winkelbedrijf*
 - 3.4 *Meten en wegen*
 - 3.5 *Transport*

- 4 CONSUMPTIE
 - 4.1 *Algemeen*
 - 4.2 *Wonen*
 - 4.2.1 Algemeen
 - 4.2.2 Architectuur
 - 4.2.3 Huisraad
 - 4.2.4 Educatie, decoratie en vermaak
 - 4.2.5 Religie
 - 4.3 *Kleding en sieraden*
 - 4.4 *Voeding en genotmiddelen*

1 ALGEMEEN

1.1 Overzichtswerken

- 1 Baudet, H., *Een vertrouwde wereld. 100 jaar innovatie in Nederland* (Amsterdam 1986)
- 2 Bloemers, J.H.F., L.P. Louwe Kooijmans en H. Sarfatij, *Verleden land. Archeologische opgravingen in Nederland* (Amsterdam 1981)
- 3 *Images of the past: studies on ancient societies in Northwestern Europe*. Ed. N. Roymans en F. Theuws (Amsterdam 1991)
- 4 Knippenberg, H., en B. de Pater, *De eenwording van Nederland. Schaalvergroting en integratie sinds 1800* (Nijmegen 1988)
- 5 Lintsen, H., *Een revolutie naar eigen aard. Technische ontwikkeling en maatschappelijke verandering in Nederland* (Delft 1990)
- 6 *Op zoek naar mens en materiële cultuur*. Feestbundel aangeboden aan J.D. van der Waals ter gelegenheid van zijn emeritaat (Groningen 1986)
- 7 *De productie, distributie en consumptie van cultuur*. Ed. J.J. Kloek & W.W. Mijnhardt (Balans en perspectief van de Nederlandse cultuurgeschiedenis, 6; Amsterdam/Atlanta 1991)
- 8 *Rijke oogst van schrale grond. Een overzicht van de Zuidnederlandse materiële volks-cultuur ca. 1700-1900*. Ed. Ch. de Mooij, R. van de Weijer. (Zwolle 1991)
- 9 Schmal, H., 'De ontwikkeling van de infrastructuur van het einde van de achttiende tot het midden van de negentiende eeuw', in: *De Physique existentie dezes Lands. Jan Blanken, inspecteur-generaal van de waterstaat* (Amsterdam 1987) 95-111
- 10 *Stad in Vlaanderen. Cultuur en maatschappij 1477-1787*. Ed. J. Van der Stock (Brussel 1991)
- 11 Voskuil, J.J., 'Innovationen und Mentalitätsgeschichte in den Niederlanden', in: *Wandel der Alltagskultur seit dem Mittelalter. Phasen-Epochen-Zäsuren*. Ed. G. Wiegelmann (Münster 1987) 251-274
- 12 *Vriendenboek voor A.J. Bernet Kempers* aangeboden door de 'Vereniging vrienden van het Nederlands Openluchtmuseum' ter gelegenheid van zijn afscheid van het museum. Ed. P.J. Meertens en H. W.M. Plettenburg (Arnhem 1971)
- 13 *Woordenboek van de Brabantse dialecten*. Ed. A. Weijnen e.a. I- (Assen 1967-)
- 14 *Woordenboek van de Limburgse dialecten*. Ed. A. Weijnen e.a. I- (Assen 1983-)
- 15 Woud, A. van der, *Het lege land. De ruimtelijke ordening van Nederland 1798-1848* (Amsterdam 1987)

1.2 Historiografie

- 16 Bernet Kempers, A.J., 'Arbeits und Geräteforschung in den Niederlanden', in: *Arbeit und Gerät in volkskundlicher Dokumentation*. Ed. W. Hansen (Münster 1969)
- 17 Bijker, W., 'De sociale constructie van netwerken en technische systemen. Nieuwe perspectieven voor de techniekgeschiedenis', *Jaarboek voor de geschiedenis van bedrijf en techniek* 4 (1987) 7-24
- 18 Bijker, W., 'Techniekgeschiedenis: een mogelijke basis voor theorieën over technische ontwikkeling?', *Jaarboek voor de geschiedenis van bedrijf en techniek* 1 (1984) 55-65
- 19 *Bronnen voor de geschiedenis van de materiële cultuur. Staten van goed en testamenten*. Ed. F. Daelemans (Brussel 1988)
- 20 Daru, M., 'Nouvelle histoire en materiële cultuur', *Skript* 5 nr. 4 (dec. 1983) 226-237

- 21 David, J., 'Beeldmateriaal en technieken. Richtlijnen bij het gebruik van de afbeeldingen als bron voor de geschiedenis van de technieken', *Oostvlaamse zanten* 64 (1989) 135-192
- 22 Davids, C.A., 'De technische ontwikkeling van Nederland in de vroeg-moderne tijd. Literatuur, problemen en hypothesen', *Jaarboek voor de geschiedenis van bedrijf en techniek* 8 (1991) 9-37
- 23 *Documents iconographiques et culture matérielle. Iconografische bronnen en materiële cultuur. Actes de la journée d'étude du 19 octobre 1984.* Ed. J.-P. Sosson (Brussel 1985)
- 24 Fèbre, W. le, 'Een archivalisch schimmenspel', *It beaken* 30 (1968) 13-29
- 25 Hacquebord, L., 'De materiële cultuur als neerslag van menselijk handelen', in: *Walvisvaart in de Gouden Eeuw. Opgravingen op Spitsbergen.* Ed. L. Hacquebord en W. Vroom (Amsterdam 1988) 80-90
- 26 Houten, B.C. van, 'Techniek-geschiedenis. Een historiografische beschouwing', *Jaarboek voor de geschiedenis van bedrijf en techniek* 3 (1986) 13-42
- 27 *Ideeën en ideologieën. Studies over economische en sociale geschiedschrijving in Nederland, 1894-1991.* Ed. L. Noordegraaf (Amsterdam 1991)
- 28 Janssen, H.L., 'De materiële cultuur van de middeleeuwse stedelijke kloosters in Nederland als probleem van de historische interpretatie van archeologische gegevens', *Ons geestelijk erf* 59 (1985) 313-343
- 29 Koolbergen, H. van, *Materiële cultuur: huisraad, kleding en bedrijfsgeredeedschap* (Zutphen 1988)
- 30 Koolbergen, H. van, 'Ontwikkelingen in het boedelinventaris-onderzoek', *Volkskundig bulletin* 13 (1987) 250-259
- 31 Lente, D. van, *Techniek en ideologie. Opvattingen over de maatschappelijke betekenis van technische vernieuwingen in Nederland, 1850-1920* (Groningen 1988)
- 32 Lintsen, H.[W.], *Wat is techniek? Een geschiedenis van menselijke secreten en discrete technieken.* Oratie TU Eindhoven (Eindhoven 1991)
- 33 Lintsen, H.[W.], *Een revolutie naar eigen aard. Technische ontwikkeling en maatschappelijke verandering in Nederland.* Oratie TU Delft (Delft 1990)
- 34 Lintsen, H.W., en E. Homburg, 'Techniekgeschiedenis in Nederland', *Jaarboek voor de geschiedenis van bedrijf en techniek* 6 (1989) 9-29
- 35 Lintsen, H.[W.], en G.[P.J.] Verbong, *Techniek als factor in de industrialisatie van Nederland 1850-1940. Een veld van onderzoek.* Rapport TU Eindhoven (Eindhoven 1983)
- 36 Lintsen, H.W., M.S.C. Bakker en G.P.J. Verbong, *Techniek en industrialisatie in Nederland. Een programma van onderzoek.* Rapport TU Eindhoven (Eindhoven 1987)
- 37 Louwe Kooijmans, L.P., 'Nieuwe bezems door oud vuil. Veranderingen in het beeld van de Nederlandse prehistorie in de laatste twintig jaar', *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* 102 (1987) 541-561
- 38 Meiners, U., 'Research into the history of material culture. Between interpretation and statistics', *Ethnologia Europaea* 20 (1990) 15-34
- 39 *Nouvelles approches concernant la culture de l'habitat. New approaches to living patterns.* Colloque International Université d'Anvers 24-25.10.1989. Ed. R. Baetens and B. Blondé (Turnhout 1991)
- 40 'Het Oldambt. [II:] Nieuwe visies op geschiedenis en actuele problemen'. Ed. J.N.H. Elerie en P.C.M. Hoppenbrouwers, *Historia agriculturae* 22 (1991) 7-188
- 41 *Probate inventories. A new source for the historical study of wealth, material culture and agricultural development.* Papers presented at the Leeuwenborg Conference (Wageningen, 5-7 May 1980). Ed. A. van der Woude en A. Schuurman (Utrecht 1980)

- 42 Schuurman, A.J., 'Tussen stereotype en levensstijl. De ontwikkeling van de plattelandscultuur in de negentiende eeuw', *Tijdschrift voor geschiedenis* 104 (1991) 532-547
- 43 Voskuil, J.J., 'Boedelbeschrijvingen als bron voor de kennis van groepsvorming en groepsgedrag', *Volkkundig bulletin* 13 (1987) 30-59
- 44 Zanden, J.L. van, 'De economie van Holland in de periode 1650-1805: groei of achteruitgang? Een overzicht van bronnen, problemen en resultaten', *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* 102 (1987) 562-609
- 45 Zanden, J.L. van, 'Dutch economic history of the period 1500-1940: a review of the present state of affairs', *Economic and social history in the Netherlands* 1 (1989) 9-29

1.3 Bibliografieën

- 46 *Bibliografie van de Nederlandse landbouwgeschiedenis*. Ed. W.D. Brouwer. (2 dln., Wageningen 1975)
- 47 Bos, W., *Bibliografie historisch boerderij-onderzoek 1971-1983* (Arnhem/Amsterdam 1984)
- 48 Doelman, E., en M.L.C. van Zuylen, *Bibliografie historisch boerderij-onderzoek 1983-1990* (Arnhem/Amsterdam 1991)
- 49 Hijma, B., *Textiel-historische gids. Collecties bij Nederlandse archiefdiensten, bibliotheken en musea* (Amsterdam 1991)
- 50 *Internationale volkskundliche Bibliographie*. [I-]. [Voortzetting van o.m. *Volkskundliche Bibliographie*] (Basel 1954-)
- 51 Jansen, M., 'Bibliografie voeding en eetcultuur', in: *De gestampte pot* (zie nr. 495) 80-87
- 52 Klep, P.M.M., Schuurman, A.J., 'Voorlopige systematische bibliografie van de geschiedenis van het wonen in Nederland tot 1940', in: *Wonen in het verleden* (zie nr. 338) 259-302
- 53 *Nachlaßverzeichnisse; internationale Bibliographie. Probate inventories; international bibliography*. Ed. H. Mannheims en K. Roth (Münster 1984)
- 54 *Nederlandse volkskundige bibliografie. Systematische registers op tijdschriften, reeks- werken en gelegenhedenuitgaven*. I- (Antwerpen 1964-)
- 55 Seegers, J.J., *Economisch-historische wegwijzer. Een gids voor het bronnen- en literatuuronderzoek van de Nederlandse economische geschiedenis* (Amsterdam 1990)
- 56 Wander, B., *Bibliografie historisch boerderij-onderzoek* (Arnhem 1971)
- 57 'Wonen in België vanaf de vroege middeleeuwen tot aan de Tweede Wereldoorlog. Bijdrage tot een bibliografie', in: *Nouvelles approches* (zie nr. 39) 259-319

2 PRODUKTIE

2.1 Algemeen

- 58 Basalla, G., *The evolution of technology* (Cambridge 1988)
- 59 Doorman, G., *Octrooien voor uitvindingen in de Nederlanden uit de 16e-18e eeuw. Met bespreking van enkele onderwerpen uit de geschiedenis der techniek* ('s-Gravenhage 1940)
- 60 Doorman, G., *Techniek en octrooiwezen in hun aanvang. Geschiedkundige aanvullingen bij: I Octrooien voor uitvindingen in de Nederlanden uit de 16e-18e eeuw. II Het Nederlandsch octrooiwezen en de techniek der 19e eeuw* ('s-Gravenhage 1953)

- 61 Forbes, R.J., *Mensenwerk. Vijfduizend jaar techniek in twee delen* (Amsterdam 1959)
- 62 Gerzon, F., *Nederland, een volk van struikrovers? De herinvoering van de Nederlandse octrooiwet (1869-1912)* ('s-Gravenhage 1986)
- 63 *Geschiedenis van de techniek in Nederland. De wording van een moderne samenleving 1800-1890*. Ed. H.W. Lintsen e.a. I- (Zutphen 1992-)
- 64 Groot-Marcus, A., 'Technologie, een oplossing voor huishoudelijke arbeid', *Wetenschap en samenleving* 34 nr. 2 (1984)18-31
- 65 *Horster historiën. [III:] Van boeren en ondernemers*. Ed. G.F. Verheijen e.a. (Horst 1992)
- 66 Jobse-van Putten, J., 'De zelfvoorziening in ruimtelijk perspectief. Een cultuurhistorische vergelijking van regionale indelingen van Nederland', *Volkskundig bulletin* 16 (1990) 21-48
- 67 Jonker, I., *Huisvrouwenvakwerk. 75 jaar Nederlandse Vereniging van Huisvrouwen* (Baarn 1987)
- 68 Klooster-van Wingerden, C.M. van 't, 'Technologische ontwikkelingen in de huishouding', in: *Huishouding, voorlichting en wetenschap. 50 jaar Stichting voor Huishoudelijke en Consumentenvoorlichting - HVP*. Ed. G.A. de Lange, C.Tj. Zelvelder-Van der Laan, J.P. Burema ('s-Gravenhage 1985) 195-210
- 69 Lucassen, J., *Naar de kusten van de Noordzee. Trekarbeid in Europees perspectief, 1600-1900* (Gouda 1984)
- 70 *Maatschappelijke sturing van technische ontwikkelingen*. Ed. J.W. Schot (Enschede 1991)
- 71 Makkink, H., *Mechanisering van het huishoudelijk werk onder invloed van de kleine elektromotor* (Delft 1987)
- 72 Mulder, A., *Ald ark* (Ljouwert 1990)
- 73 Ouden, A. den, *Oude techniek* (2 dln., Eindhoven 1989-1990)
- 74 Roding, G.M., en A.M. Roding, *Paarden op klompen, sandalen en schoenen. Hulp-middelen voor paarden, die op losse of moerassige grond moesten werken in polders en venen* (Arnhem 1989)
- 75 Setten, H. van, 'De mechanisering van het huishouden', *Comenius* 29 nr. 30 (1988) 209-225
- 76 Setten, H. van, 'Geschiedenis van het huishoudelijk werk', *Kleio* 31 (1989) 10-17
- 77 Siuts, H., *Bäuerliche und handwerkliche Arbeitsgeräte in Westfalen. Die alten Geräte der Landwirtschaft und des Landhandwerks 1890-1930* (Münster 1982)
- 78 Steenaard, R., *Stoom en stoomwezen, 1824-1850* (Rotterdam 1989)
- 79 *Het technisch labyrinth*. Ed. M. Pietersen (Amsterdam 1981)

2.2 Landbouw en veeteelt

- 80 *Agrarische geschiedenis van Nederland. Van prehistorie tot heden*. Ed. L. Noordegraaf (Den Haag 1986)
- 81 Bieleman, J., *Boeren op het Drentse zand 1600-1910. Een nieuwe visie op de 'oude' landbouw* (AAG Bijdragen 29; Wageningen 1987)
- 82 Brink, G. van den, "'De arbeid is alles, de mensch niets ...". Aard en ontwikkeling van het boerenbedrijf in de Kempen 1800-1900', *Tijdschrift voor sociale geschiedenis* 17 (1991) 50-72
- 83 Crijns, A.H., en F.W.J. Krielaars, *Het gemengde landbouwbedrijf op de zandgronden in Noord-Brabant 1886-1930* (Tilburg 1992)
- 84 Damsma, D., en L. Noordegraaf, 'De 'Grote depressie' 1875-1895. Landbouwcrisis en modernisering in Hendrik Ido Ambacht', *Holland* 18 (1986) 193-208

- 85 David, J., *L'outillage manuel de la ferme. Essai de terminologie* (Louvain 1973)
- 86 David, J., *Het handgereedschap op de hoeve. Technische documentatie voor 1860 verschenen* (Leuven 1975)
- 87 Elema, H.M., *De landbouw mechaniseert 1920-1950* (Doetinchem 1982)
- 88 Elema, H.M., en E. Oosterhoff, *Landbouwtractoren, 1920-1950* (Doetinchem 1984)
- 89 Eloy, A., *Oud landbouwgereedschap. Nederlandsstalig bibliografisch en ikonografisch bronnenmateriaal voor het inventariseren van het landbouwgereedschap in Vlaanderen, periode 1850-1914. Een handleiding* (Gent 1983)
- 90 Hadders, A., *Van hekeldorsmaschine tot maaidorser* (Wageningen 1977)
- 91 Ham, W. van der, *Een boerderij nabij de stad. De geschiedenis van de veranderingen van het landschap en het boerenbedrijf ten oosten van Rotterdam* (Rotterdam 1989)
- 92 Heijden, C.G.W.P. van der, en G.W.J. Rooijackers, 'Agrarische cultuur in de Kempen: Bladel 1880-1900. Bronnenintegratie als sleutel tot endogene evoluties', *Tijdschrift voor sociale geschiedenis* 17 (1991) 1-27
- 93 Hofstee, E.W., *Groningen van grasland naar bouwland, 1750-1930. Een agrarisch-economische ontwikkeling als probleem van sociale verandering* (Wageningen 1985)
- 94 Hoogendoorn, N., *Gereedschap voor het landbouwbedrijf* (Wageningen 1960)
- 95 Hutten, Th., en H. Rutten, 'De druk der omstandigheden. Technologische trajecten in de Nederlandse landbouw', in: *Agrarisch bestaan. Beschouwingen bij vijftig jaar Landbouw-Economisch Instituut*. Ed. A.L.G.M. Bauwens, M.N. de Groot en K.J. Poppe (Assen 1990)
- 96 Jacobs, B., en H.W.M. Plettenburg, *De oude imkerij* (Arnhem 1978)
- 97 Lagerweij, E., *De veenkoloniale aardappelrooimachine. Kroniek van een recente ontwikkelingsgang*. (Z.pl. ca. 1957)
- 98 *Landbouwkundige beschrijvingen uit de negentiende eeuw*. Ed. G.H. Kocks en J.M.G. van der Poel (2 dln., Wageningen 1979-1981)
- 99 *Landbouwtechniek en rationalisatie in het midden van de 19e eeuw. Een onuitgegeven handschrift van C. Reinders (1820-1878)*. Ed. J.M.G. van der Poel, C.G. Reinders (Warffum 1962)
- 100 Meer, J. van der, 'Drentse boerinnen: van medefirmante tot huisvrouw?', in: *Oost-Nederland in de negentiende eeuw. Het moderniseringsproces in Drenthe, Overijssel en Gelderland in de negentiende en vroeg twintigste eeuw*. Ed. W. Fritschy en L. Douw (Amsterdam 1988) 27-42
- 101 Ploeg, J.D. van der, *Landbouw als mensenwerk. Arbeid en technologie in de agrarische ontwikkeling* (Muiderberg 1991)
- 102 Poel, J.M.G. van der, *Honderd jaar landbouwmechanisatie in Nederland* (Wageningen 1967)
- 103 Poel, J.M.G. van der, *Oude Nederlandse ploegen* (Arnhem 1967)
- 104 Poel, J.M.G. van der, en R. Jirlow, *De inheemse Nederlandse ploegen* (Wageningen 1968)
- 105 Priester, P., *De economische ontwikkeling van de landbouw in Groningen 1800-1910. Een kwalitatieve en kwantitatieve analyse* (Groningen 1991)
- 106 Roessingh, H.K., *Inlandse tabak. Expansie en contractie van een handelsgewas in de 17e en 18e eeuw in Nederland* (AAG bijdragen 20; Wageningen 1976)
- 107 Rooijackers, G., *Bodemcultuur. De geschiedenis van het ploegen*. Met bijdragen van P. Meurkens en H. Crompvoets (Limbricht 1987)
- 108 *Rust'loos voorwaarts was hun streven. Aspecten van de agrarische revolutie in Groningen, in de periode vanaf het Réglement réformatoir uit 1749, tot de landbouwkrisis van 1880* (Warffum 1988)

- 109 Rutten, H., *Technical change in agriculture. A review of economic literature, with a special reference to the role of prices* (Den Haag 1989)
- 110 Voskuil, J.J., 'De sikkel, de zeis of de zicht voor het oogsten van het graan', *Mededelingen van het Instituut voor dialectologie, volkskunde en naamkunde* 24 (1972) 12-22
- 111 Wijk, J. van, *Boerenboter of fabrieksboter. Een omwenteling in het bestaan van de Friese boerin, ca. 1875-ca. 1900* (Leeuwarden 1984)
- 112 Zanden, J.L. van, *De economische ontwikkeling van de Nederlandse landbouw in de negentiende eeuw, 1800-1914* (Utrecht 1985)
- 113 'Den zedelijken en materiëlen toestand der arbeidende bevolking ten platten lande'. *Een reeks rapporten uit 1851*. Ed. J.L. van Zanden (Wageningen 1991)
- 114 *Zoo vele verscheidenheden der boerderij. 12 Maanden op het Friese platteland. Arbeid en ontspanning van een veehouder in de eerste helft van de 19e eeuw [Doeke Wijgers Hellema bij Barrahûs] en nu [Jan Reitsma te Driesum]*. Ed. Y. Botke (Leeuwarden 1990)

2.3 Visserij

- 115 Doorn, Th.H. van, *Terminologie van riviervissers in Nederland* (Nijmegen/Assen 1971)
- 116 Dorleijn, P., *Van gaand tot staand want. De zeilvisserij voor en na de afsluiting van de Zuiderzee* (4 dln., Bussum/Weesp 1982)
- 117 Martens, P.J.M., *De zalmvissers van de Biesbosch. Een onderzoek naar de visserij op het Bergse Veld, 1421-1869* (Tilburg 1992)
- 118 Molen, S.J. van der, *Schippers van wad en gat. (Schepen, vistuig en vaktaal)* (Leeuwarden 1962)
- 119 Voort, J.P. van de, *Vissers van de Noordzee. Het Nederlandse visserijbedrijf in geschiedenis en volksleven* ('s-Gravenhage 1975)

2.4 Ambacht en industrie

2.4.1 Algemeen

- 120 Eerenbeemt, H. van den, 'Onderneming op het breukvlak tussen traditie en modernisering. Verkenning tot een theorie van de "rationele achterstand"', *Sociale wetenschappen* 29 (1986) 255-272
- 121 Fischer, E.J., *Onderneming, techniek en industrialisatie*. Oratie Nijmegen (Utrecht 1989)
- 122 Goldberg, J., *Fabrieken en trafieken in het Departement van de Oude IJssel (1800). De bedrijfsenquête van Johannes Goldberg*. Ed. Th.L.M. Engelen, J. Folkerts en F.M.M. Hendrickx (Zwolle 1990)
- 123 Hull, H.A. van 't, 'De voormalige Apeldoornse Metaaldraaijerij en Machinewerkplaats T. van Amerongen', *Bijdragen en mededelingen van het Rijksmuseum 'Het Nederlands Openluchtmuseum'* 48 nr. 1 (1985) 23-34
- 124 Iersel, M.C. van, *Handwerk in de Kleine Meierij rond 1900* (Den Dungen 1985)
- 125 Janse, H., *Bouwers en bouwen in het verleden. De bouwwereld tussen 1000 en 1650* (Zaltbommel 1965)
- 126 Kappelhof, T., en T. Zeeuwe, *De ruimten van de werkende mens. Resten van Noordbrabants industrieel verleden* ('s-Hertogenbosch 1979)

- 127 Knippenberg, H., C.M. Stoppelenburg en H. van der Wusten, 'Modernisering van de Nederlandse nijverheid 1900-1930 in regionaal perspectief', *Jaarboek voor de geschiedenis van bedrijf en techniek* 5 (1988) 390-409
- 128 Linszen, G.C.P., *Verandering en verschuiving. Industriële ontwikkeling naar bedrijfstak in Midden- en Noord-Limburg, 1839-1914* (Tilburg 1969)
- 129 Lintsen, H.W., 'Techniek, ingenieurs en industrialisatie', *De ingenieur* nr. 9 (september 1984) 28-33
- 130 Lintsen, H.W., G. van Hooff en G.[P.J.] Verbong, 'Mechanical engineering in the Netherlands in the nineteenth century: technology without a professional organization', in: *Technological development and science in the industrial age. New perspectives on the science-technology relationship*. Ed. P.A. Kroes and M.S.C. Bakker (Dordrecht 1992)
- 131 *Monumenten van bedrijf en techniek. Industriële archeologie in Nederland*. Ed. P. Nijhof (Zutphen 1978)
- 132 *De neergang van de huisnijverheid in het groot Kempische gebied 1800-1929*. Ed. P. Klep [= themanummer *Brabants heem* 39 nr. 2(1987)] (Turnhout enz. 1987)
- 133 *Ondernemen en vernieuwen. Hommage aan de kleine en middelgrote industrie naar aanleiding van 75 jaar Rijksnijverheidsdienst* (Delft 1985)
- 134 *Op en om de bouwwerf. Ambachtswezen - oud gereedschap*. Ed. W.P. Dezutter en M. Goetinck (Brugge 1975)
- 135 Paping, R.F.J., 'De nijverheid op het Groninger platteland 1800-1860. Bedrijfsstructuur en loonontwikkeling', *Economisch- en sociaal-historisch jaarboek* 53 (1990) 80-116
- 136 Prak, M., 'Een verzekerd bestaan: ambachtslieden, winkeliers en hun gilden in Den Bosch, ca. 1775', in: *De kracht der zwakken. Studies over arbeid en arbeidersbeweging in het verleden*. Ed. B. de Vries e.a. (Amsterdam 1992) 49-79
- 137 Puijenbroek, F.J.M. van, *Beginnen in Eindhoven. Allochtoon ondernemersinitiatief in de negentiende eeuw* (Eindhoven 1985)
- 138 *Statistieken van de Nederlandse nijverheid uit de eerste helft der negentiende eeuw*. Ed. I.J. Brugmans, (2 dln., 's-Gravenhage 1956)

2.4.2 Metaalbewerking

- 139 Dubbe, B., 'Het Amsterdamse geelgietersambacht in de 17de eeuw, enige meesters', *Nederlands kunsthistorisch jaarboek* 13 (1981)137-154
- 140 Dubbe, B., *Tin en tinnegieters in Nederland* (Lochem 1978)
- 141 Duyvené de Wit-Klinkhamer, Th.M., en M.H. Gans, *Geschiedenis van het Nederlandse zilver* (Amsterdam 1958)
- 142 Fock, C.W., *Ambachtsman en gilde. Al wat blinkt en is geen goud* (Leiden 1984)
- 143 Hooff, W.H.P.M. van, *In het rijk van de Nederlandse Vulcanus. De Nederlandse machinenijverheid 1825-1914. Een historische bedrijfsverkenning* (Amsterdam 1990)
- 144 *IJzersterk mensenwerk. IJzer en staal in industrie en kunst*. Ed. B. Brommer (Helmond 1989)
- 145 Lehr, A., *Van paardebel tot speelklok. Geschiedenis van de klokgietkunst in de Lage Landen* (Zaltbommel 1981)
- 146 Marx, A.J., *De makende mens. Rond de geschiedenis van de metaalbewerker* (Rotterdam 1979)
- 147 Mooij, J., *Instrumenten, wetenschap en samenleving. Geschiedenis van de instrumentenfabricage en -handel in Nederland 1840-1940* (Tilburg 1988)

- 148 *Open slot. Sluitwerk en slotenmakers in Nederland uit de 15e tot de 19e eeuw* (Groningen 1986)
- 149 Spierdijk, C., *Horloges en horlogemakers* (Amsterdam 1973)
- 150 Spierdijk, C., *Klokken en klokkenmakers. Zes eeuwen uurwerk 1300-1900* (Amsterdam 1962)
- 151 Stokroos, M., *Zink in Nederland. Het gebruik van het materiaal zink in de 19e eeuw* (Amsterdam 1983)
- 152 Stokroos, M., *Koper in Nederland: het gebruik van koper in voorbije eeuwen* (Amsterdam 1990)
- 153 Voet, E., *Nederlandse goud- en zilvermerken* (10e dr., 's-Gravenhage 1982)
- 154 Wezel, R. van, *IJzer aan de Oude IJssel. Wonen en werken van gieterijpersoneel* (Doetinchem 1988)

2.4.3 Houtbewerking

- 155 Baarsen, R., *De Amsterdamse meubelloterijen en de geschiedenis van de meubelmakerij in de tweede helft van de achttiende eeuw* (Amsterdam 1992)
- 156 Bakel, J. van, *De vaktaal van de Nederlandse klompenmakers* (Nijmegen 1958)
- 157 Bakel, J. van, *Kleine atlas van de klomperij in Nederland en Vlaams België* (Amsterdam 1963)
- 158 Boom, M.C., *De Vlijmense mandenmakerij. Opkomst, bloei en neergang van een ambachtelijke bedrijvigheid* (Vlijmen 1984)
- 159 Eggen, C., *Vakwerkbouw in Limburg* (Weert 1989)
- 160 Fokkens, H.G., *Het wagenmakersbedrijf in Friesland* (Arnhem 1979)
- 161 Heijbroek, J.F., en C.R. Mönnich, *De Leidse wagenmaker. Een bedrijf in beeld* (Zutphen 1981)
- 162 Hesselink-van der Riet, M.L.M., *Van boom tot boerderij. Timmermansgereedschap, gebruikt bij de bouw van een Twentse boerderij* (Arnhem 1981)
- 163 Janse, H., *Bouwbedrijf en houtgebruik in het verleden. Eikehout en naaldhout als bouw materiaal* (Amsterdam 1960)
- 164 Noorlander, H., *Klompen. Hun makers en hun dragers* (Arnhem 1978)
- 165 Prooijje, L.A. van, *De vakleu en et vak. Boerderijbouw in Oost-Gelderland vanaf de eeuwwisseling tot ca. 1940. Vaktermen en werkwijze* (Arnhem 1984)
- 166 Puijnenbroek, F.J.M. van, *Onder de voet gelopen. Het ontstaan en verdwijnen van een kleinnijverheid in Nederland na 1800, de Brabantse klompenmakerij* (Tilburg 1969)
- 167 Salaman, R.A., *Dictionary of tools used in the woodworking and allied trades, ca. 1700-1970* (Londen 1982)
- 168 Unger, R.W., *Dutch shipbuilding before 1800. Ships and guilds* (Assen 1978)
- 169 Vader, J., *De wagenmakerij op Walcheren* (Arnhem 1961)

2.4.4 Steen- en kleibewerking

- 170 *Baksteen in Nederland: de taal van het metselwerk* ('s-Gravenhage 1991)
- 171 Bruijn, A., *De middeleeuwse pottenbakkerijen in Zuid-Limburg (Nederland)* (Tongeren 1965)
- 172 Bruijn, A., *Pottersvuren langs de Vecht. Aardewerk rond 1400 uit Utrecht* (Rotterdam 1979)
- 173 Hollestelle, J., *De steenbakkerij in de Nederlanden tot omstreeks 1560* (Arnhem 1976 (oorspr. 1961))
- 174 Janse, H., en D.J. de Vries, *Werk en merk van de steenhouwer. Het steenhouwersambacht in de Nederlanden voor 1800* (Zwolle/Zeist 1991)

- 175 Janssen, B., *Van tichelwerk naar steenfabriek* ('s-Gravenhage 1990)
- 176 Janssen, G.B., *Baksteenfabricage in Noord-Brabant in de negentiende en twintigste eeuw* (Tilburg 1992)
- 177 Janssen, G.B., *Baksteenfabricage in Nederland. Van nijverheid tot industrie 1850-1920* (Zutphen 1987)
- 178 Lourens, P.A., en J. Lucassen, *Lipsker op de Groninger tichelwerken. Een geschiedenis van de Groningse steenindustrie met bijzondere nadruk op de Lipper trekarbeiders, 1700-1900* (Groningen 1987)
- 179 Mars, A., *Genneps aardewerk. Een 18de-eeuwse pottenbakkerij archeologisch onderzocht* (Gennep 1991)
- 180 Meulen, J. van der, en H. Tupan, *De Leidse tabakspijpmakers in de 17e en 18e eeuw* (Bedum 1980)
- 181 Polling, A., *Maastrichtse ceramiek. Merken en dateringen* (Lochem/Poperinge 1980)
- 182 Sloomans, C.J.F., *Tussen hete vuren. [I:] Economisch-sociale geschiedenis van het potmakersambacht te Bergen op Zoom 1400-1925* (Tilburg 1970)
- 183 Weijs, L.J., C.J.J. van de Watering en C.J.F. Sloomans, *Tussen hete vuren. [II:] Techniek en produkt, familiebetrekkingen en archivalia van de Bergen op Zoomse potmakers* (Tilburg 1970)

2.4.5 Textielbewerking

- 184 Boot, C., *De schaar er in. Kledingproductie in Nederland: vroeger en nu* (Tilburg 1983)
- 185 Brouwers, A.P.J., *De taal van de vlasser* (Nijmegen 1957)
- 186 Bruijn, M.W.J. de, H.Th.M. Ruiten en H.T.L.C. Strouken, *Drapeniers en buitenwevers. Een onderzoek naar de huisnijverheid in de Tilburgse wollenstoffenindustrie* (Utrecht 1992)
- 187 Eerenbeemt, H.F.J.M. *Op zoek naar het zachte goud: pogingen tot innovatie via een zijdetelt in Nederland, 17e-20e eeuw* (Tilburg 1993)
- 188 Fischer, E.J., *Fabriqueurs en fabrikanten. Twente, Borne en de katoennijverheid 1800-1930* (Utrecht 1983)
- 189 Gorp, P.J.M. van, *Wollen stoffen. De industriële revolutie in Nederland* (Tilburg 1985)
- 190 Gorp, P.J.M. van, *Handspinnen* (2 dln, Tilburg 1984)
- 191 Heijden, C.G.W.P. van der, 'Wevende landbouwers of landbouwende wevers? Een onderzoek in het Oostbrabantse textielgebied aan het einde van de negentiende eeuw', *Textielhistorische bijdragen* 28 (1988) 53-80
- 192 Hofenk de Graaff, J.H., *Geschiedenis van de textieltechniek. Een drieluik* (Amsterdam 1992)
- 193 Janssens, A.A.P.O., 'Huishoudens en productie; thuiswevers en fabrieksarbeiders in Tilburg in de negentiende eeuw', in: *Werk, kerk en bed in Brabant. Demografische ontwikkelingen in oostelijk Noord-Brabant, 1700-1920*. Ed. G. van den Brink, A. van der Veen, A. van der Woude ('s-Hertogenbosch 1989) 145-166
- 194 *Katoendruk in Nederland*. Ed. B. Brommer (Tilburg/Helmond 1989)
- 195 Leeuw, K. de, 'Stof voor kleding: de wisselwerking tussen innovatie op textielgebied en modevormgeving, 1800-1990', *Textielhistorische bijdragen* 31 (1991) 171-193
- 196 *Een moment voor jezelf? De vrouwelijke handwerken in gezin, onderwijs en beroep, 1850-1950*. Ed. H. Oosterhof (Nijmegen 1984)
- 197 Plettenburg, H.W.M., *De blekerij uit Overveen* (Arnhem 1963)
- 198 Poppel, J. van, 'Een schort was vast tarief'. *Huishoudelijke produktie van kleding in de Kempen in de periode 1920-1940* (Wageningen 1982)

- 199 Schelven, A.L. van, *Onderneming en familisme. Opkomst, bloei en neergang van de textielonderneming van Heek & Co te Enschede* (Leiden 1984)
- 200 Steur, A.G. van der, *De opleiding tot kleermaker in de loop der eeuwen* ('s-Gravenhage 1983)
- 201 Ven, M. van de, en P. Vos, *De Gemertse handwever. Zijn vaktaal en zijn dagelijks leven* (Gemert 1981)
- 202 Verbong, G.P.J., *Technische innovaties in de katoendrukkerij en -ververij in Nederland 1835-1920* (Amsterdam 1988)
- 203 *De wevers van Vincent van Gogh*. Ed. G.J.M. van den Brink en W.Th.M. Frijhoff (Zwolle 1990)
- 204 Zeeuw, A.C. de, *Van lijnzaad tot vlaslint. 300 jaar vlasbewerking in 's-Gravendeel* (3e dr., Dordrecht 1983)

2.4.6 Leerbewerking

- 205 Bruijn, G.B. de, *Een vergeten ambacht. De Tilburgse zadelmakerij van 1800 tot 1950* (Vught 1992)
- 206 Salaman, R.A., *Dictionary of leather-working tools and the tools of allied trades, c. 1700-1950* (Londen 1986)
- 207 Seelen, J., en A. Vogel, *De geschiedenis van het leerlooien in Noord-Brabant* (Tilburg 1986)

2.4.7 Voedselproductie

- 208 Bakker, M.S.C., *Ondernemerschap en vernieuwing. De Nederlandse bietsuiker-industrie 1858-1919* (Amsterdam 1989)
- 209 Bakker, M.S.C., *Boterbereiding in de late negentiende eeuw* (Zutphen 1991)
- 210 Barneveld, D., *De oude banketbakkerij* (Bussum 1968)
- 211 Bernet Kempers, A.J., *In en om de grutterij* (Arnhem 1979)
- 212 Bernet Kempers, A.J., *Oliemolens* (Arnhem 1962)
- 213 Bernet Kempers, A.J., *De grutterij uit Wormerveer* (Arnhem 1961)
- 214 Bussel, P.W.E.A. van, *Korenmolens van ambacht tot industrie* (Eindhoven 1981)
- 215 Cornelissen, J.F.L.M., en J.W.M. van Waesberghe, *Het bierboek* (Eindhoven 1983)
- 216 Doorman, G., *De middeleeuwse brouwerij en de gruit* ('s-Gravenhage 1955)
- 217 Hallema, A., en J.A. Emmens, *Het bier en zijn brouwers. De geschiedenis van onze oudste volksdrank* (Amsterdam 1968)
- 218 Jobse-van Putten, J., 'Veranderingen in de huishoudelijke vleesconservering in de afgelopen eeuw', *Volkkundig bulletin* 10 (1984) 11-49
- 219 Jobse-van Putten, J., *Van pekelvat tot diepvrieskist. Interviews en beschouwingen over de huishoudelijke conservering op het Nederlandse platteland in de eerste helft van de negentiende eeuw* (Amsterdam 1989)
- 220 Keuning, R., 'Innovatie in de levensmiddelenindustrie-markt of technologie', *Voeiding* 51 nr. 2 (1990) 34-41 (inaugurele rede)
- 221 Koolmees, P.A., *Vleeskeuring en openbare slachthuizen in Nederland 1875-1985* (Utrecht 1991)
- 222 Lintsen, H.[W.], *Molenbedrijf en meelfabriek in Nederland in de negentiende eeuw* (Den Haag 1989)
- 223 Lodder, T., 'Boterbereiding en boerinnenverzet in Friesland, 1880-1910', in: *Vrouwen van het land. Anderhalve eeuw plattelandsvrouwen in Nederland* (Zutphen 1989) 45-65
- 224 Schilstra, J.J., *Koekplanken* (Bussum 1974)

- 225 Schilstra, J.J., *Prenten in hout. Speculaas-, taai- en dragantvormen in Nederland* (Lochem 1985)
- 226 Schippers, H., *Het nieuwe bier. Technische innovaties in de Nederlandse bier-nijverheid in de tweede helft van de negentiende eeuw* (Zutphen 1992)
- 227 Unger, R.W., 'Brewing in the Netherlands and the Baltic grain trade', in: *From Dunkirk to Danzig: shipping and trade in the North Sea and the Baltic, 1350-1850*. Ed. W.G. Heeres e.a. (Amsterdam 1990) 429-446
- 228 Voskuil, J.J., *Twaalf bakkers en twee bakkersdochters* (Wageningen/Arnhem 1978)
- 229 Zanden, J.L. van, 'De introductie van stoom in de Amsterdamse meelfabricage, 1828-1855. Over de rol van marktstructuren, ondernemersgedrag en overheid', *Jaarboek voor de geschiedenis van bedrijf en techniek* 8 (1991) 63-80
- 230 Ziehr, W., *Brood van de Steentijd tot nu. Boer, molenaar, bakker* (Brussel 1984)

2-4-8 Kunst- en boekproductie

- 231 Alpers, S., *Rembrandt's enterprise. The studio and the market* (Londen 1988)
- 232 Begheyn, P.J., en E.F.M. Peters, *Gheprint te Nymeghen. Nijmeegse drukkers, uitgevers en boekverkopers, 1479-1794* (Nijmegen 1990)
- 233 Bok, M.J., 'De schilder in zijn wereld. De sociaal-economische benadering van de Nederlandse zeventiende-eeuwse schilderkunst', in: *De Gouden Eeuw in perspectief. Het beeld van de zeventiende-eeuwse Nederlandse schilderkunst in later tijd*. Ed. F. Grijzenhout en H. van Veen (Nijmegen/Heerlen 1992) 330-359
- 234 Briels, J.G.C.A., *Zuidnederlandse boekdrukkers en -verkopers in de Republiek der Verenigde Nederlanden omstreeks 1570-1630* (Nieuwkoop 1974)
- 235 Dongelmans, B.P.M. *Van Alkmaar tot Zwijndrecht. Alfabet van boekverkopers, drukkers en uitgevers in Noord-Nederland, 1801-1850* (Amsterdam 1988)
- 236 Gruys, J.A., en C. de Wolf, *Thesaurus 1473-1800. Nederlandse boekdrukkers en boekverkopers. Met plaatsen en jaren van werkzaamheid* (Nieuwkoop 1989)
- 237 Hellinga, W.Gs., *Kopij en druk in de Nederlanden. Atlas bij de geschiedenis van de Nederlandse typografie* (Amsterdam 1962)
- 238 Montias, J.M., *Artists and artisans in Delft. A socio-economic study of the seventeenth century* (Princeton 1982)
- 239 Thijs, A., *Antwerpen, internationaal uitgeverscentrum van devotieprenten, 17de-18de eeuw* (Leuven 1993)
- 240 Waller, F.G., *Biographisch woordenboek van Noord-Nederlandsche graveurs* ('s-Gravenhage 1938; reprint Amsterdam 1974)
- 241 Woude, A.M. van der, 'The volume and value of paintings in Holland at the time of the Dutch Republic', in: *Art in history / history in art. Studies in seventeenth-century Dutch culture*. Ed. D. Freedberg en J. de Vries (Santa Monica 1992) 285-331

2-4-9 Varia

- 242 Brekelmans, T., *Korfvruchten. De spiraalvruchttechniek van schalen, bijenkorven en manden* (De Bilt 1979)
- 243 Crompvoets, H.J.G., *Veenderijterminologie in Nederland en Nederlandstalig België* (Amsterdam 1981)
- 244 Hoek, S. van der, *Het bruine goud. Kroniek van de turfgravers in Nederland* (Amsterdam/Brussel 1984)
- 245 Kokke, C.Th., *De Veluwe papiermolen* (Arnhem 1974)
- 246 Wit, W.O. de, *Papierfabricage in Nederland in de negentiende eeuw. Van molen naar fabriek* (Den Haag 1990)

3 DISTRIBUTIE

3.1 Algemeen

- 247 Groot, M. de, en T. Kunz, *Libelle 50. 50 jaar dagelijks leven in Nederland* (Utrecht 1984)
- 248 Huisman, A., en J. Koppenol, *Daer compt de Lotery met trommels en trompetten! Loterijen in de Nederlanden tot 1726* (Hilversum 1991)
- 249 Marchand, R., *Advertising the American dream* (Berkeley 1985)
- 250 Rooijackers, G., 'Ongemeen vernuftig en naarstig. De Republiek der Verenigde Nederlanden als innovatiecentrum van materiële cultuur uit het Verre Oosten', *Volkskundig bulletin* 15 (1989) 1-33
- 251 Rooy, P. de, 'Het zwaarste beroep. Succes en falen van het huishoudonderwijs in Nederland, 1875-1940', *Sociologisch tijdschrift* 12 (1985) 207-248
- 252 Salzman, C., 'Margriet's advies aan de Nederlandse huisvrouw. Continuïteit en verandering in de culinaire geschiedenis van Nederland 1945-1975', *Volkskundig bulletin* 11 (1985) 1-27
- 253 Schreurs, W., *Geschiedenis van de reclame in Nederland, 1870-1990* (Utrecht 1989)
- 254 Speet, B., *Keuringsdienst van waren voor het gebied Haarlem. Vijf en zeventig jaar inzet voor volksgezondheid en eerlijkheid in de handel* (Haarlem 1989)

3.2 Ambulante handel, marktwezen

- 255 Derix, J., en S. Verlinden, *Die al wil koopen, wat hij ziet... De geschiedenis van de Venraysche Schaapscompagnieën* (2 dln., Venlo 1982)
- 256 Kistemaker, R., M. Wagenaar en J. van Assendelft, *Amsterdam marktstad* (Amsterdam 1984)
- 257 Mertens, J., *Kempens kramersvolk in Nederlandse en Rijnlandse gewesten tijdens de 17de eeuw. Bouwstoffen tot de geschiedenis van de teutenhandel* (Hechtel-Eksel 1985)
- 258 Mulder, K., *Hannekemaaiers en kieperels* (Haren 1973)
- 259 Sloomans, C.J.F., *Paas- en koudemarkten te Bergen op Zoom 1365-1565* (3 dln., Tilburg 1985-1986)
- 260 *De Teuten. Buitengaanders van de Kempen*. Ed. W.H.Th. Knippenberg (Eindhoven 1974)

3.3 Winkelbedrijf

- 261 Delfgaauw, J.G.M., *De binnenlandse groot- en kleinhandel* (Utrecht enz. 1952)
- 262 *Geordend en gedrukt: vier eeuwen Nederlandse handelscatalogi*. Ed. E. van den Boogaart, R. van Gelder, W. Nikkels (Amsterdam 1985)
- 263 Hammer-Stroeve, T., "'... en dan had je altijd nog wel een Traut". Herinneringen aan het Modehuis Trautmann-Menko te Enschede (1905-1970)', *Textielhistorische bijdragen* 31 (1991) 151-170
- 264 100 jaar Vroom & Dreesmann 1887-1987. Speciale uitgave ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan van Vroom & Dreesmann warenhuizen. Ed. J. Kok, R. van der Pauw en A. van Woerkom. *Magazine* [van Vroom en Dreesmann] 22 nr.2 (1987)
- 265 Jansen, F.L., *Kledinghandel in transitie. Een eeuw detailverkoop te 's-Hertogenbosch. Oorsprong en ontwikkeling van het familiebedrijf 'A.F. Jansen' 1889-1987* (Tilburg 1991)
- 266 Kriele, P., *De Gruyter's snoepje van de week* ('s-Hertogenbosch 1992)

- 267 *Het kruideniersbedrijf. Een studie over het kruideniersbedrijf in Nederland.* Ed. F.L. van Muiswinkel en J.C. Berk (Amsterdam 1951)
- 268 Laermans, R., 'Vrouwen leren consumeren. Over de historische rol van de warenhuizen in de doorbraak van de moderne consumptiecultuur', in: *Tekens en teksten. Cultuur, communicatie en maatschappelijke veranderingen vanaf de late middeleeuwen.* Ed. H. Kleijer, A. Knotter, F. van Vree (Amsterdam 1992) 191-204
- 269 Miellet, R.L., 'Immigratie van katholieke Westfalers en de modernisering van de Nederlandse detailhandel', *Tijdschrift voor geschiedenis* 100 (1987) 374-393
- 270 Miellet, R.L., 'Westfaalse ondernemers en de opkomst van het Nederlandse grootwinkelbedrijf tot circa 1920', *Jaarboek voor de geschiedenis van bedrijf en techniek* 3 (1986) 135-157
- 271 Otten, A., *Alles te koop. Geschiedenis van de middenstand in Gemert* (Gemert 1992)
- 272 Pompe, J.H., *De kleine middenstand in Nederland. Een vergelijkende studie over de oude en de nieuwe middenstand* (Deventer 1980)
- 273 Selm, B. van, *Een menigthe treffelijke boecken. Nederlandse boekhandelscatalogi in het begin van de zeventiende eeuw* (Utrecht 1987)
- 274 Selm, B. van, *Inzichten en vergezichten. Zes beschouwingen over het onderzoek naar de geschiedenis van de Nederlandse boekhandel* (Amsterdam 1992)
- 275 Steur, A.G. van der, 'Van kleermaker tot confectiewinkel. Veranderingen in de aanschaf van herenbovenkleding in ons land', *Textielhistorische bijdragen* 31 (1991) 99-113

3.4 Meten en wegen

- 276 Bot, J., en A. van Diest, *Vademecum van de Nederlandse metrieke gewichten* (Amsterdam 1983)
- 277 Daub, A.J., *Meten met maten. Vademecum van veertig eeuwen* (Zutphen 1974)
- 278 Houben, G.M.M., *Nederlandse metrieke inhoudsmaten* (Amsterdam 1988)
- 279 Slechte, C.H., en N. Herweijer, *Het waagstuk. De geschiedenis van waaggebouwen en wegen in Nederland* (Amsterdam 1990)
- 280 Verhooff, J.M., *De oude Nederlandse maten en gewichten* (Amsterdam 1983)
- 281 Wittop Koning, D.A., en G.M.M. Houben, *2000 Jaar gewichten in de Nederlanden. Stelsels, ijkwezen, vormen, makers, merken, gebruik* (Lochem/Poperinge 1980)

3.5 Transport

- 282 *Achter de kromme dissel. Bijdragen over boerenwagens en andere voertuigen.* Ed. H. Braber (Amsterdam 1948)
- 283 Beylen, J. van, *Schepen van de Nederlanden. Van de late middeleeuwen tot het einde van de 17e eeuw* (Amsterdam 1970)
- 284 Meischke, M.C.A., *Boerenwagens* (Bussum 1968)
- 285 Oudemans, Th.Chr., *Die holländischen Ackerwagen. Eine arbeitswissenschaftliche Studie* (Göttingen/Wageningen 1926)
- 286 Petrejus, E.W., *Oude zeilschepen en hun modellen. Binnenschepen, jachten en vissersschepen* (Bussum 1971)
- 287 Theuwissen, J., *Het landbouwvoertuig in de etnografie van de Kempen* (Antwerpen/Utrecht 1969)
- 288 *Van klep tot krat. Bijdragen over boerenwagens en andere voertuigen.* Ed. H. Braber (Amsterdam/Antwerpen 1950)

- 289 *Het voertuig in Overijssel. Enige bijdragen over de landelijke voertuigen in de provincie.* Ed. H. Braber (Laren 1950)
- 290 Vos, H.B., *Rijtuigen* (Bussum 1961)
- 291 Vries, J. de, *Barges and capitalism. Passenger transportation in the Dutch economy 1637-1839* (Utrecht 1981)

4 CONSUMPTIE

4.1 Algemeen

- 292 *Ausbreitung bürgerlicher Kultur in den Niederlanden und Nordwestdeutschland.* Ed. T. Dekker e.a. (Münster 1991)
- 293 Baart, J., *Opgravingen in Amsterdam. 20 Jaar stadskernonderzoek* (Amsterdam-Haarlem 1977)
- 294 Baudet, H., 'Mensen en dingen. Inleiding tot een historisch onderzoek van consumentengedrag', *Tijdschrift voor geschiedenis* 82 (1969) 250-269
- 295 Bonnema, E., en C. van de Veerdonk, *Wat is beter? Een onderzoek naar consumptiepatronen, verandering van voedingsgewoonten en informatiebehoefte bij de konsument* (Wageningen 1982)
- 296 Dibbits, H.C., en G. Rooijackers, 'Materiële cultuur tussen zee en vasteland. De diffusie en receptie van asiatica in de Republiek', in: *De Republiek tussen zee en vasteland. Externe relaties en hun interne effecten in de economie, de cultuur en de staat.* Ed. M. 't Hart (Amsterdam 1994 (ter perse))
- 297 Enno van Gelder, H.A., *Gegevens betreffende roerend en onroerend bezit in de Nederlanden in de 16e eeuw* (2 dln., 's-Gravenhage 1972-1973)
- 298 *The global and the local. Consumption and European identity.* Fourth conference on research in consumption. [I]: *Consumption and national/ethnic identity*; [II]: *The household and consumption*; [III]: *The transformation of objects and identities*; [IV]: *Rituals and processes of consumption*; [V]: *Shopping* (5 dln., Amsterdam 1993)
- 299 Hofstee, E.W., 'Sociale en economische ontwikkelingen in de plattelandssamenleving, 1935-1985', in: *Huishouding, voorlichting en wetenschap. 50 jaar Stichting voor Huishoudelijke en Consumentenvoorlichting-HVP.* Ed. G.A. de Lange, C.Tj. Zelvelde-Van der Laan, J.P. Burema ('s-Gravenhage 1985) 91-113
- 300 *Inventaires après-décès et ventes de meubles. Apports à une histoire de la vie économique et quotidienne (XIVe-XIXe siècle).* Actes de séminaire tenu dans le cadre du 9ème Congrès international d'histoire économique de Berne (1986) (Louvain-la-Neuve 1988)
- 301 Janssens, A.A.P.O., *Family and social change. The household as process in an industrializing context, Tilburg 1840-1920* (Nijmegen 1991)
- 302 Jong, J. de, *Een deftig bestaan. Het dagelijks leven van regenten in de 17e en 18e eeuw* (Utrecht/Antwerpen 1987)
- 303 Knotter, A., en H. Muskee, 'Conjunctuur en levensstandaard in Amsterdam 1815-1855. Een onderzoek op basis van plaatselijke accijnzen', *Tijdschrift voor sociale geschiedenis* 12 (1986) 153-181
- 304 Koolbergen, H. van, 'De materiële cultuur van Weesp en Weesperkarspel in de zeventiende en achttiende eeuw', *Volkskundig bulletin* 9 (1983) 3-52
- 305 Lunsingh Scheurleer, Th.H., C.W. Fock en A.J. van Dissel, *Het Rapenburg. Geschiedenis van een Leidse gracht* (6 dln., Leiden 1986-1992)

- 306 McCracken, G., *Culture and consumption. New approaches to the symbolic character of consumer goods and activities* (Bloomington 1988)
- 307 *Moderne levensstijlen*. Ed. C.C. Rohde (Balans en perspectief van de Nederlandse cultuurgeschiedenis, 4; Amsterdam/Atlanta 1990)
- 308 Molen, S.J. van der, *De Hindelooper wooncultuur. Interieur en klederdracht in het licht der archieven* (Bolsward 1967)
- 309 Noordegraaf, L., *Hollands welvaren? Levensstandaard in Holland 1450-1650* (Bergen 1985)
- 310 Ours, J.C. van, *Gezinsconsumptie in Nederland, 1951-1980* (Meppel 1986)
- 311 Poel, J.M.G. van der, *Scheepsmodellen in Nederlandse kerken* (Enkhuizen 1987)
- 312 Raaij, W.F. van, en B. Wieringa, *Consumentengedrag. Theorie, analyse en toepassing* (Leiden enz. 1987)
- 313 Regt, A. de, *Arbeidersgezinnen en beschavingsarbeid. Ontwikkelingen in Nederland 1870-1940. Een historisch-sociologische studie* (Meppel/Amsterdam 1984)
- 314 Roy van Zuydewijn, N. de, *Antiek van het Nederlandse platteland* (Haarlem 1982)
- 315 *Schatten uit de Schelde. Gebruiks- en siervoorwerpen uit de verdrongen plaatsen in de Oosterschelde*. Ed. G. Groeneweg (Bergen op Zoom 1987)
- 316 Scholliers, P., en Chr. Vandenbroeke, 'The transition from traditional to modern patterns of demand in Belgium', in: *Consumer behaviour and economic growth in the modern economy*. Ed. H. Baudet, H. van der Meulen (Londen enz. 1982) 25-71
- 317 Schuurman, A.J., 'Is huiselijkheid typisch Nederlands? Over huiselijkheid en modernisering', *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* 107 (1992) 745-759
- 318 Schuurman, A.J., *Materiële cultuur en levensstijl. Een onderzoek naar de taal der dingen op het Nederlandse platteland in de 19e eeuw: de Zaanstreek, Oost-Groningen, Oost-Brabant* (Utrecht 1989)
- 319 Swaan, A. de, *Kwaliteit is klasse. De sociale wording en werking van het cultureel smaakverschil* (Amsterdam 1985)
- 320 Veen, D.J. van der, en J.L. van Zanden, 'Real-wage trends and consumption patterns in the Netherlands, c. 1870-1940', in: *Real wages in 19th and 20th century Europe. Historical and comparative perspectives*. Ed. P. Scholliers (Londen 1989) 205-228
- 321 Vilsteren, V.T. van, *Het benen tijdperk. Gebruiksvoorwerpen van been, gewei, hoorn en ivoor, 10.000 jaar geleden tot heden* (Assen 1987)
- 322 Vries, J. de, 'Peasants demand patterns and economic development: Friesland, 1550-1750', in: *European peasants and their markets. Essays in agrarian economic history*. Ed. N. Parker, E.L. Jones (Princeton 1975) 205-266
- 323 Wijsenbeek-Olthuis, Th., *Achter de gevels van Delft. Bezit en bestaan van rijk en arm in een periode van achteruitgang (1700-1800)* (Hilversum 1987)
- 324 Wijsenbeek-Olthuis, Th.F., 'Invloed van de VOC op het dagelijks leven in Delft', in: *Delft en de Oostindische Compagnie*. Ed. H.L. Houtzager (Amsterdam 1987) 99-117
- 325 Zanden, J.L. van, 'Kosten van levensonderhoud en loonvorming in Holland en Oost-Nederland 1600-1850. De voorbeelden van Kampen en Alkmaar', *Tijdschrift voor sociale geschiedenis* 11 (1985) 309-323

4-2 Wonen

4-2-1 Algemeen

- 326 *Cultuur en maatschappij in Nederland, 1500-1850. Een historisch-antropologisch perspectief*. Ed. P. te Boekhorst, P. Burke, W. Frijhoff (Meppel enz. 1992)
- 327 Eysden, C. van, *Moderne woninginrichting* (Utrecht 1964)

- 328 Hekker, R.C., 'Het boerenbinnenhuis in Zuid-Limburg', *Bijdragen en mededelingen van het Rijksmuseum 'Het Nederlands Openluchtmuseum'* 52 (1989) 16-29
- 329 *Huis, cultuur en ontwikkeling*. Ed. P.J.M. Nas en W.J.M. Prins (Leiden 1991)
- 330 *Het kasteel van Eindhoven. Archeologie, ecologie en geschiedenis van een heerlijke woning, 1420-1676*. Ed. N. Arts (Eindhoven 1992)
- 331 *Leiden in gaslicht. Een stad in verandering 1800-1900*. Ed. W.L. Moerman en R.C.J. van Maanen (Utrecht 1989)
- 332 *De Nederlandse huisvrouw* (Eindhoven 1966)
- 333 *Nederlandse kunstnijverheid en interieurkunst*. Opgedragen aan prof. Th.H. Lunsingh Scheurleer (Nederlands kunsthistorisch jaarboek, 31; Haarlem 1981)
- 334 Schaars, A.H.G., *Woordenboek van de Achterhoekse en Liemerse dialecten (WALD). De mens en zien huus* (Doetinchem 1984)
- 335 Verhagen, P., *De pronk van het huis, schuur en erf in de Alblasserwaard en de Vijf-heerenlanden* (Molenaarsgraaf 1990)
- 336 Wolf, J., *Den herd nader beschouwd* (Alphen/Riel 1981)
- 337 *Het wonen*. Ed. J. van Genabeek (Balans en perspectief van de Nederlandse cultuur-geschiedenis, 1; Amsterdam/Atlanta 1990)
- 338 *Wonen in het verleden 17e-20e eeuw. Economie, politiek, volkshuisvesting, cultuur en bibliografie*. Ed. P. Klep e.a. (Amsterdam 1987)
- 339 *Woning en huisraad in de Middeleeuwen*. Ed. J.G.N. Renaud (Rotterdam 1973)

4.2.2 Architectuur

- 340 Boers, O.W., *De gevelstenen van Amsterdam* (Amsterdam 1992)
- 341 *Duizend jaar bouwen in Nederland* (2 dln., Amsterdam 1948-1957)
- 342 *Hausbau in den Niederlanden / Bouwstenen voor oude woonhuizen in Nederland*. Bericht über die Tagung des Arbeitskreises für Hausforschung in Utrecht vom 6. bis 10. Juni 1988. Ed. U. Grossmann (Marburg 1990)
- 343 Hekker, R.C., en Chr.J. Kolman, *Ten voordele en cieraat van dese stad. Studies over houten huizen in Nederlandse steden (Zeist's-Gravenhage 1989)*
- 344 Jans, E., *Burgerhuizen tussen IJssel en Eems, 1400-1850* (Almelo/Zutphen 1989)
- 345 Janse, H., *Houten kappen in Nederland, 1000-1940* (Delft 1989)
- 346 Leeuwen, P. van, *Amsterdamse uithangborden en gevelstenen* (Amsterdam 1974)
- 347 Meischke, R., en H.J. Zantkuyl, *Het Nederlandse woonhuis van 1300 tot 1800* (Haarlem 1969)
- 348 Meyer, G.M., en E.W.F.M. van den Elzen, *De verstening van Deventer. Huizen en mensen in de 14e eeuw* (Groningen 1982)
- 349 Offenberg, G.A.M., *Gevelstenen in Nederland* (Zwolle 1986)
- 350 Olst, E.L. van, *Uilkema, een historisch boerderij-onderzoek. Boerderij-onderzoek in Nederland 1914-1934* (2 dln., Arnhem 1991)
- 351 Prak, N. L., *Het Nederlandse woonhuis van 1800 tot 1940* (Delft 1992)
- 352 Rooijakkers, G., 'Het bovenlicht als object van volkskunst', *Brabants heem* 44 (1992) 81-88
- 353 Voskuil, J.J., *Van vlechtwerk tot baksteen. Geschiedenis van de wanden van het boerenhuis in Nederland* (Zutphen 1979)
- 354 Voskuil, J.J., 'Tussen Twisk en Matenese. Faseverschillen in de verstening van de huizen op het platteland van Holland in de 16e eeuw', *Volkkundig bulletin* 8 (1982) 1-46
- 355 Zantkuyl, H.J., *Bouwen in Amsterdam. Het woonhuis in de stad* (Amsterdam 1993)

4.2.3 Huisraad

- 356 Berendsen, A., *Het Nederlandse interieur. Binnenhuis, meubelen, tapijten, koper, tin, zilver, glas, porselein en aardewerk van 1450-1820* (Utrecht 1950)
- 357 Berendsen, A., *Het meubel van Gotiek tot Biedermeier* (8ste dr., Hilversum 1967)
- 358 Bruijn, A., *Spiegelbeelden. Werra-keramiek uit Enkhuizen 1605* (Zwolle 1992)
- 359 Clevis, H., en J. Kottman, *Weggegooid en teruggevonden. Aardewerk en glas uit Deventer vondstcomplexen 1375-1750* (Kampen 1989)
- 360 *Corpus van middeleeuws aardewerk uit gesloten vondstcomplexen in Nederland en Vlaanderen*. Ed. D.P. Hallewas e.a. (Amersfoort/Laarne 1985 - (lopend))
- 361 Dexel, Th., *Gebrauchsglas. Gläser des Alltags von Spätmittelalter bis zum beginnenden 20. Jahrhundert* (Braunschweig 1977)
- 362 Dexel, W., *Das Hausgerät Mitteleuropas. Wesen und Wandel der Formen in zwei Jahrtausenden. Deutschland, Holland, Österreich, Schweiz* (Braunschweig/Berlin 1962)
- 363 Doelman, E., 'De bruikbaarheid van boedelbeschrijvingen voor het onderzoek naar beschilderde meubelen', *Volkskundig bulletin* 9 (1983) 82-90
- 364 Dubbe, B., *De kacheloven in onze gewesten* (Lochem 1966)
- 365 Forbes, W.A., *Antiek bestek. Korte ontwikkelingsgeschiedenis van mes, lepel en vork* (Bussum 1969)
- 366 Gelder, H.E. van, *Glas en ceramiek. De kunsten van het vuur* (Utrecht 1955)
- 367 Groenweg, G., *Bergen op Zooms aardewerk. Vormgeving en decoratie van gebruiksaardewerk gedurende 600 jaar pottenbakkersnijverheid in Bergen op Zoom* (Waalre 1992)
- 368 Haan, D. de, *Antieke huishoudelijke apparaten* (Baarn 1977)
- 369 Hofstede, A.C.H., *Meubelkunst. 40 Eeuwen meubelgeschiedenis* (Amsterdam 1989)
- 370 Hudig, F.W., *Delfter Fayence. Ein Handbuch für Sammler und Liebhaber* (Berlin 1929)
- 371 *Huisraad van een molenaarsweduwe. Gebruiksvoorwerpen uit een 16de-eeuwse boedelinventaris*. Ed. J.R. ter Molen, A.P.E. Ruempol en A.G.A. van Dongen (Rotterdam/Amsterdam 1986)
- 372 Jans, E., 'Een onderzoek naar 'Twentse tuugkisten'', *Antiek* 27 (1992-1993) 71-74
- 373 Jonge, C.H. de, *Oud-Nederlandsche majolica en Delftsch aardewerk* (Amsterdam 1947)
- 374 Jonge, C.H. de, *Delfts aardewerk* (Rotterdam)'s-Gravenhage 1965)
- 375 Kate-von Eicken, B. ten, *Keukengerei rond 1900. Antiek en curiositeiten uit grootmoeders tijd* (Helmond 1980)
- 376 Kate-von Eicken, B. ten, *Email für Haushalt und Küche. Verarbeitung und Gebrauch von 1860-1930* (Weil der Stadt 1985)
- 377 Kleyn, J. de, *Volksaardewerk in Nederland sedert de late middeleeuwen* (2de dr., Lochem/Gent 1986)
- 378 Klijn, E.M.Ch.F., *Oude zilveren lepels voor bijzondere gelegenheden vervaardigd* (Lochem 1967)
- 379 Klijn, E.M.Ch.F., *Eet- en sierlepels in Nederland tot ca. 1850* (Lochem/Gent 1987)
- 380 Klijn, E.M.Ch.F., *Ratten, muizen en mensen. De bestrijding van ratten en muizen in het verleden* (Arnhem 1979)
- 381 Korf, D., *Nederlandse majolica* (Haarlem 1981)
- 382 Kuile, O. ter, *Koper & brons* ('s-Gravenhage 1986)
- 383 Lunsingh Scheurleer, Th. H., *Van haardvuur tot beeldscherm. Vijf eeuwen interieur en meubelkunst in Nederland* (Leiden 1961)

- 384 Meulenbelt-Nieuwburg, A., *Onder de dekens, tussen de lakens ...* (Arnhem 1981)
- 385 Neurdenburg, E., *Oude Nederlandse majolica en tegels. Delftisch aardewerk* (3de dr., Amsterdam 1948)
- 386 Plettenburg, H.W.M., *Licht in huis. Kienspaan, kaars, olielamp* (Arnhem 1968)
- 387 Pluym, W. van der, *Vijf eeuwen binnenhuis en meubels, 1450-1950* (Amsterdam 1954)
- 388 *Quintessens. Wetenswaardigheden over acht eeuwen kookgerei*. Ed. A. Ruempol en A. van Dongen (Rotterdam 1992)
- 389 Renaud, J.G.N., *Middeleeuwse ceramiek. Enige hoofdlijnen uit de ontwikkeling in Nederland* (Den Haag 1976)
- 390 Ruempol, A.P.E., en A.G.A. van Dongen, *Pre-industriële gebruiksvoorwerpen, 1150-1800* (Amsterdam/Rotterdam 1991)
- 391 Rust, W.J., *Nederlands porselein* (Amsterdam 1952)
- 392 Schrijver, E., *Glas en kristal* (2 dln., 2de dr., Bussum 1962)
- 393 Sluyterman, K., *Huisraad en binnenhuis in Nederland in vroeger eeuwen* (Verm. dr., 's-Gravenhage 1947)
- 394 Stap-Loos, A., *Uit grootmoeders tijd. Informatie over herkomst en fabricage van antieke voorwerpen* (2 dln., Helmond 1975-1978)
- 395 Thornton, P., *Authentic decor. The domestic interior, 1620-1920* (Londen 1984)
- 396 *Thuis in de late middeleeuwen. Het Nederlands burgerinterieur 1400-1535* (Zwolle 1980)
- 397 *Tot de bodem uitgezocht. Glas en ceramiek uit een beerput van de 'Hof van Batenburg' te Nijmegen, 1375-1850*. Ed. J. Thijssen (Nijmegen 1991)
- 398 Verster, A.J.G., *Brons in den tijd. Oude bronzen en koperen gebruiksvoorwerpen* (Amsterdam 1956)
- 399 Verster, A.J.G., *IJzer van vroeger. Oude ijzeren gebruiksvoorwerpen* (Amsterdam 1964)
- 400 Voorst tot Voorst, J.M.W. van, *Tussen Biedermeier en Berlage. Meubel en interieur in Nederland 1835-1895* (Amsterdam 1992)
- 401 Voorst tot Voorst, J.M.W. van, *Meubels in Nederland 1840-1900* (2 dln., Lochem 1979)
- 402 Vries, L. de, *De bliksem getemd. Het fascinerende verhaal van 100 jaar elektrische gloeilamp* (Bussum 1979)
- 403 *Wat potters bakten* ('s-Gravenhage 1975)
- 404 Werdt, E.F.L.M. van de, 'Materiële cultuur tot circa 1800. 'Eijne zilveren scale ende oere beste tinnen canne'', in: *Geschiedenis van Kampen*. [I:] 'Maer het is hier te Campen'. Ed. H.J.J. Lenferink e.a. (Kampen 1993) 57-92
- 405 Weyns, J., *Volkshuisraad in Vlaanderen. Naam, vorm, geschiedenis, gebruik en volkskundig belang der huiselijke voorwerpen in het Vlaamse land van de middeleeuwen tot de eerste wereldoorlog* (4 dln., Beerzel 1974)
- 406 Wittop Koning, D.A., *Nederlandse vijzels* (Deventer 1953)
- 407 Zeeman, J., *De Nederlandse staande klok* (Assen/Amsterdam 1977)
- 408 Zeeman, J., *De Nederlandse stoelklok* (Assen 1969)

4.2.4 Educatie, decoratie en vermaak

- 409 Derkx, S., *Alledaags maar bijzonder. Volkskunst uit Limburg, 1750-1950* (Venlo 1992)
- 410 Dijk, M. van, 'Spel- en speelcultuur in de negentiende eeuw. Een onderzoek naar vrijetijdsrelicten in boedelinventarissen', *Volkkundig bulletin* 9 (1983) 53-81

- 411 Garthoff-Zwaan, M., *Communiceerende vaten: beeldtaal van slibversiering op laat-middeleeuws aardewerk in de Nederlanden* (Rotterdam 1988)
- 412 Haverkate, H.J., *De geschiedenis van de Nederlandse prentbriefkaart* (Amsterdam 1990)
- 413 Heesters, J.H.P., *Vier eeuwen behang. De geschiedenis van de wandbespanning in Nederland* (Delft 1988)
- 414 *De hele Biblebontse berg. De geschiedenis van het kinderboek in Nederland en Vlaanderen van de middeleeuwen tot heden.* Ed. Heimeriks, N. W. van Toorn. (Amsterdam 1989)
- 415 Jonge, C.H. de, *Nederlandse tegels* (Amsterdam 1971)
- 416 Kleyn, J. de, *Potsierlijk. Versierd volksaardewerk* (Arnhem 1977)
- 417 Kloek, J.J., en W.W. Mijnhardt, *Leescultuur in Middelburg aan het begin van de negentiende eeuw* (Middelburg 1988)
- 418 Kok, IJ., *De Hollandse tegel* (Amsterdam 1949)
- 419 Korf, D., *Tegels* (2de dr., Bussum 1961)
- 420 Loughman, J., 'Een stad en haar kunstconsumptie. Openbare en privé-verzamelingen in Dordrecht, 1620-1719', in: *De zichtbaere Werelt.* Ed. P. Marijnissen (Zwolle 1991) 34-64
- 421 Meyer, M. de, *De volks- en kinderprent in de Nederlanden van de 15e tot de 20e eeuw* (Amsterdam-Antwerpen 1962)
- 422 Meyer, M. de, *Volksprenten in de Nederlanden 1400-1900. Religieuze, allegorische, satirische en verhalende prenten, speelkaarten, ganzen- en uilenborden, driekoningen-briefjes, nieuwjaarsprenten* (Amsterdam/Antwerpen 1970)
- 423 Moonen, A., *Quilts, een Nederlandse traditie* (Arnhem 1992)
- 424 *Nederlandsche volkskunst.* Ed. A. Teenstra (Amsterdam 1941)
- 425 *Onze volkskunst.* Ed. Tj. de Haan (Amsterdam/Brussel 1979)
- 426 Ottema, N., *Het kunstambacht en de volkskunst in Friesland* (Amsterdam 1948)
- 427 Schipper-van Lottum, M.G.A., *Over merklappen gesproken... De geschiedenis van de Nederlandse merklap vooral belicht vanuit Noord-Holland* (Amsterdam 1980)
- 428 Thornton, P., *Seventeenth-century interior decoration in England, France and Holland* (New Haven 1978)
- 429 *Tussen plafond en plint. Cultuurgeschiedenis van het behang.* [Themanummer] *Volks-cultuur. Tijdschrift over tradities en tijdsverschijnselen* 9 nr.1 (1992)
- 430 Veen, C.F. van, *Drie eeuwen Nederlandse kinderprenten* ('s-Gravenhage 1971)
- 431 *Volkskunst der Lage Landen.* Ed. Tj.W.R. de Haan (3 dln., Amsterdam/Brussel 1965)
- 432 *De wereld binnen handbereik. Nederlandse kunst- en rariteitenverzamelingen, 1585-1735.* Ed. E. Bergvelt en R. Kistemaker (2 dln., Zwolle 1992)
- 433 Wiegersma, H., *Volkskunst in de Nederlanden. Klein-beeldhouwwerk* (Helmond 1941)

4-2-5 Religie

- 434 *De bijbel in huis. Bijbelse verhalen op huisraad in de zeventiende en achttiende eeuw.* Ed. T.G. Kootte (Zwolle/Utrecht 1991)
- 435 Heeringen, R.M. van, A.M. Koldewij en A.A.G. Gaalman, *Heiligen uit de modder. In Zeeland gevonden pelgrimstekens* (Zutphen 1987)
- 436 *In het Paradijs. Devotieprenten van de 15de tot de 20ste eeuw.* Ed. J. Peeters en L. Smets (Sint-Truiden 1988)
- 437 Knippenberg, W.H.Th., *Devotionalia. [I:] Beelden, prentjes, rozenkransen en andere religieuze voorwerpen uit het katholieke leven; [II:] Religieuze voorwerpen uit het katholieke leven* (2 dln., Eindhoven 1980-1985)

- 438 Linden, R. van der, *Bedevaartvaantjes. Volksdevotie rond 200 heiligen op 1000 vaantjes* (Brugge 1986)
- 439 Linden, R. van der, *Mariabedevaartvaantjes. Verering van Onze-Lieve-Vrouw op 1175 vaantjes* (Brugge 1988)
- 440 Pastoor, G.M.C., 'Bijbelse historiestukken in particulier bezit', in: *Het Oude Testament in de schilderkunst van de Gouden Eeuw* (Amsterdam 1991)
- 441 Peeters, J., en J. van Hemelryck, *Antwerpse devotieprenten, vanaf de Contrareformatie tot aan de Franse Revolutie* (Leuven 1979)
- 442 Piroette, J., 'Objets, kitsch et fois populaires', in: *Godsdienst, mentaliteit en dagelijks leven. Religieuze geschiedenis in België sinds 1970*. Ed. M. Cloet, F. Daelemans (Archief- en bibliotheekwezen in België, 35; Brussel 1988), 156-168.
- 443 Rietbergen, P.J.A.N., 'Materiële en geestelijke cultuur in Noord-Nederlandse pastorieën - een proeve op basis van 17e- en 19e-eeuws materiaal', in: *De periferie in het centrum*. Opstellen door collegae aangeboden aan M.G. Spiertz. Ed. P.J.A.N. Rietbergen (Nijmegen 1986) 77-94
- 444 Rooijackers, G., 'De dynamiek van devotionalia. De materiële cultuur van het geleefde geloof in oostelijk Noord-Brabant', in: *De dynamiek van religie en cultuur. Geschiedenis van het Nederlands katholicisme*. Ed. M. Monteiro, G. Rooijackers, J. Rosendaal (Kampen 1993) 80-106
- 445 *Verbeelding van vroomheid. De devotieprent als cultuurwetenschappelijke bron*. Ed. P.G.J. Post. [Themanummer] *Volkskundig bulletin* 16 nr. 3 (Amsterdam 1990)
- 446 Verspaandonk, J.A.J.M., *Het hemels prentenboek. Devotie- en bidprentjes vanaf de 17de eeuw tot het begin van de 20e eeuw* (Hilversum 1975)
- 447 *Volksdevotie. Beelden van religieuze volkscultuur in Noord-Brabant*. Ed. L. van Liebergen, G. Rooijackers (Uden 1990)
- 448 *Vroomheid per dozijn* (Utrecht 1982)

4.3 Kleding en sieraden

- 449 Aaftink, B., en C. Bol, *Cultuur en kledinggedrag in de 20e eeuw* (Groningen 1985)
- 450 Amstel-Bos, E.G.G. van, *Sieraden uit de negentiende eeuw. Mode, ontwikkeling, soorten, materialen* (Lochem 1981)
- 451 Bakker-Stijkel, D.G., *Wie 't breed heeft, laat 't breed hangen* (Arnhem 1982)
- 452 Besten, G.J. den, en L.S.J. den Besten-Burger, *Strijken, streek, gestreken. Over de geschiedenis, het gebruik, de stijl, de herkomst, enz. van strijkbouten, plooitangen, linnenpersen, plooiachines, Chinese strijkkannetjes, speelgoedstrijkijzertjes, strijkglazen, mangelplanken, enz.* (Zutphen 1983)
- 453 *Boerenpracht en visserstooi. Klederdrachtsieraden in Nederland*. Tentoonstellingscatalogus Museum Boymans-van Beuningen (Rotterdam 1974)
- 454 Bree, J. de, *Kostuum en sieraad in Zeeland* (Lochem 1967)
- 455 Breugel, A. van, *Brabantse mutsen uit grootmoeders tijd* (Z. pl. 1975)
- 456 Broekema, P., *Nooit in burger. Gesprekken met de laatste vrouwen in klederdracht* ('s-Gravenhage 1991)
- 457 Brunsting, A., *De mode op Marken* (Enkhuizen 1987)
- 458 Canter Cremers-van der Does, E., *Van schoenen en schoenmakers* (2de dr., Gorinchem 1960)
- 459 Dubbe, B., 'Bijdrage tot de kennis van de burgerkleding in de late middeleeuwen', *Antiek* 27 (1992-1993) 433-448
- 460 Duijvetter, J., *Van hoofdbreken en kopzorgen*. Klederdrachtententoonstelling 1975-1976 in het Nederlands Openluchtmuseum (Arnhem 1975)

- 461 Duijvetter, J., *Kinderen vieren feest*. Klederdrachtententoonstelling in het Nederlands Openluchtmuseum (Arnhem 1978)
- 462 Duyvetter, J., 'Streekdrachten in Nederland', in: *Ars folklorica Belgica. Noord- en Zuid-Nederlandse volkskunst*. Ed. P. de Keyser (Antwerpen 1956) 181-209
- 463 Gans, M.H., *Juwelen en mensen. De geschiedenis van het bijou van 1400 tot 1900, voornamelijk naar Nederlandse bronnen* (Amsterdam 1961)
- 464 Heerma van Voss, L., 'Sociale aspecten van kleding', *Textielhistorische bijdragen* 31 (1991) 7-19
- 465 Hesselink-van der Riet, T., *Klederdrachten in Noord-Oost Twente. 1920: het begin van het einde* (Bocholtz 1984)
- 466 Hovius, R., *De spijkerbroek* (Amsterdam 1985)
- 467 Koolbergen, H. van, 'De Scheveningse klederdracht, 1753-1988', *Holland* 22 (1990) 259-278
- 468 Lamers-Nieuwenhuis, F., '*... gereet en gekleet naar hun staat*'. *Historie en ontwikkeling van de klederdracht van Bunschoten, Spakenburg en Eemdijk* (Bunschoten 1991)
- 469 Laver, J., *Cantecler kostuumgeschiedenis* (De Bilt 1979)
- 470 Leeuw, K.P.C. de, *Kleding in Nederland 1813-1920. Van een traditioneel bepaald kleedpatroon naar een begin van modern kleedgedrag* (Tilburg 1991)
- 471 Livestro-Nieuwenhuis, F., *Nationale kleederdrachten* (Zutphen 1987)
- 472 Livestro-Nieuwenhuis, F., 'Beknopt overzicht van de geschiedenis van het klederdrachtenonderzoek in Nederland', *Kostuum* 5 (1987) 46-49
- 473 Livestro-Nieuwenhuis, F., *Niet op z'n zondags* (Arnhem 1985)
- 474 Livestro-Nieuwenhuis, F., "*...die jakken en rokken dragen*". *Brabantse klederdrachten en streeksieraden* ('s-Hertogenbosch 1986)
- 475 Meyer, M., *Das Kostüm auf niederländischen Bildern. Zum Modewandel im 17. Jahrhundert* (Münster 1986)
- 476 *Mode, Tracht, regionale Identität. Historische Kleidungsforschung heute*. Referate des internationalen Symposions im Museumsdorf Cloppenburg-Niedersächsisches Freilichtmuseum. Ed. H. Ottenjann (Cloppenburg 1985)
- 477 Molen, S.J. van der, *Het Fries kostuum en de klederdrachten van Hindeloopen, Ameland en Terschelling* (Augustinusga 1987)
- 478 Molen, S.J. van der, *Het grote klederdrachtenboek* (Soest/Deurne 1985)
- 479 Nieuwhoff, C., *Klederdrachten. Een reis langs de levende streekdrachten van Nederland* (Amsterdam 1976)
- 480 Platteeuw, J.L., *De Axelse klederdracht* (Terneuzen 1974)
- 481 Roodenburg, H., 'Over korsetten, lichaamshouding en gebaren. Een cultuurhistorische verkenning van de 'nieuwe fatsoenen' tussen ruwweg 1580 en 1630', *Textielhistorische bijdragen* 31 (1991) 20-38
- 482 *Sits. Oost-West relaties in textiel*. Ed. E. Hartkamp-Jonxis (Zwolle 1987)
- 483 *Van kakkers tot punkers. Over kleding, mode en jeugdkultuur*. [Themanummer] *Jeugd en samenleving* 17 nr. 5 (1987)
- 484 Verburgh, H., *Heeft Norbert Elias gelijk...? De geschiedenis van kleding en mode in het licht van een beschavingstheorie* (Tilburg 1985)
- 485 Woertman, D.W., en J. Herbert, *Mutsen en streekdrachten in Gelderland en Overijssel* (Nijmegen 1977)

4.4 Voeding en genotmiddelen

- 486 Altena, B., en D. van der Veen, 'Een onbekende enquête naar broodconsumptie in Nederland in 1890', *Tijdschrift voor sociale geschiedenis* 12 (1986) 135-152

- 487 Baggerman, M., *De betekenis van voeding en voedselbereiding in het huishoud- en nijverheidsonderwijs voor meisjes vanaf 1880* (Wageningen 1983)
- 488 Baudet, H., and H. van der Meulen, 'Food consumption and welfare', in: *Consumer behaviour and economic growth in the modern economy*. Ed. H. Baudet, H. van der Meulen (Londen enz. 1982) 75-108
- 489 Brongers, G.A., *Nicotiana Tabacum. The history of tobacco and tobacco smoking in the Netherlands* (Amsterdam 1964)
- 490 Brongers, G.A., *Pijpen en tabak* (Bussum 1964)
- 491 Brongers, G.A., *Van gouwenaar tot bruyère pijp* (Amerongen 1978)
- 492 *Brood, aardappels en patat. Eeuwen eten in Amsterdam*. Ed. R. Kistemaker en C. van Lakerveld (Purmerend 1983)
- 493 Burema, L., *De voeding in Nederland van de middeleeuwen tot de twintigste eeuw* (Assen 1953)
- 494 Duco, D.H., *De Nederlandse kleipijp. Handboek voor dateren en determineren* (Leiden 1987)
- 495 *De gestampte pot. Eetcultuur in Nederland*. [Themanummer] *Volkscultuur. Tijdschrift over tradities en tijdsverschijnselen* 9 nr. 2 (1992)
- 496 Hartog, A.P. den, *Voeding als maatschappelijk verschijnsel* (Utrecht/Antwerpen 1982)
- 497 Jansen, A.C.M., *Bier in Nederland en België. Een geografie van de smaak* (Amsterdam 1987)
- 498 Jansen-Sieben, R., en J.M. van Winter, *De keuken van de late middeleeuwen. Een kookboek uit de Lage Landen* (Amsterdam 1989)
- 499 Jobse-van Putten, J., "'Met nieuwen tijd komt nieuw (w)eten". Invloed van het voedingsondericht op de Nederlandse voedingsgewoonten, ca. 1880-1940', *Volkscundig bulletin* 13 (1987) 1-29
- 500 Jong, Th. de, 'Van dagelijkse kost tot vorstelijke maaltijd. Middeleeuwse dierenresten van de burcht "d' Oude Huys"', *De vlasbloem. Historisch jaarboek voor Helmond* 12 (1992) 27-58
- 501 Maas, J. van der, en L. Noordegraaf, 'Smakelijk eten. Aardappelconsumptie in Holland in de achttiende en het begin van de 19e eeuw', *Tijdschrift voor sociale geschiedenis* 9 (1983) 188-220
- 502 Meulen, H. van der, 'Nederlanders en hun voeding 1852-1977', *Economisch en sociaal-historisch jaarboek* 48 (1985) 48-70
- 503 Molen, J.R. ter, *Brood. De geschiedenis van het brood en het broodgebruik in Nederland* (Rotterdam 1983)
- 504 Molen, J.R. ter, *Thema thee. De geschiedenis van de thee en het theegebruik in Nederland* (Rotterdam 1978)
- 505 Molen, J.R. ter, *Zout op tafel. De geschiedenis van het zoutvat* (Rotterdam 1976)
- 506 Montijn, I., *Aan tafel! Vijftig jaar eten in Nederland* (Utrecht enz. 1991)
- 507 Oliemans, W.H., *Het brood van de armen. De geschiedenis van de aardappel temidden van ketters, kloosterlingen en kerkvorsten* ('s-Gravenhage 1988)
- 508 Otterloo, A.H. van, *Eten en eetlust in Nederland (1840-1990). Een historisch-sociologische studie* (Amsterdam 1990)
- 509 Otterloo, A. van, 'Over de culinaire culturen in Noord en Zuid. Enkele opmerkingen bij de sociogenese van nationale stijl en regionale variaties in Nederland', *Groniek* nr. 95 (1986) 36-55
- 510 Tupan, H.R., *De bruidegomspijp. De geschiedenis van een volkskundig huwelijksfenomeen* (Hoogezand 1983)

- 511 Tupan, H.R., *Wolken van genot. Een cultuurhistorisch overzicht van het tabaksgebruik in Nederland* (Assen 1983)
- 512 *Voedselgeschiedenis*. [Themanummer] *Groniek* nr. 95 (1986)
- 513 Voskuil, J.J., 'De weg naar Luilekkerland', *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* 98 (1983) 460-482
- 514 Voskuil, J.J., 'De verspreiding van koffie en thee in Nederland', *Volkskundig bulletin* 14 (1988) 68-93